

1. A bekezdés státusa az írott nyelvi szövegekben

ANDOR JÓZSEF

1. Háttérismeretek

Jelen tanulmány a szövegkonstrukció egyik, formai és funkcionális tekintetben egyaránt körülhatárolt egységének státusával, a *bekezdéssel* foglalkozik. A hazai szövegnyelvészeti és szövegtani szakirodalom, beleértve még Petőfi S. János irányadó szemiotikai szövegтанát is (2004), csupán érintőlegesen foglalkozott és foglalkozik ma is a bekezdések funkcionális státusának, mikro- és makroszerkezetének vizsgálatával. A bekezdések mikroszerkezeti szintjén ennek a szövegrepresentációs egységnek belső, funkcionális, valamint formailag megjelenített tagolódását, tagoltságát értem. Vizsgálatomban úttörő szerepet játszott a szegedi szövegtani kutatócsoportnak a hazai szakirodalomban kiemelkedő tudósa, Békési Imre, akinek a tartalmi (és logikai), strukturális, valamint tipológiai-gyakorisági elemzéseiről rövid terjedelmű újsághírekre vonatkozóan 1982-ben monografikus formában láttak napvilágot.

A bekezdést a hazai és a nemzetközi szakirodalom egyaránt alapvetően az írásbeli szövegrepresentáció egyik, sajátos státussal rendelkező egységének tartja, melynek megjelenítésében domináns a formai elkülönültség jelzetsége. Ezt konstataálja a *Magyar értelmező kéziszótár* definíciója is: „vmely szöveg írásában az új gondolatcsoportnak új sorban és beljebb való kezdése” (Pusztai 2003: 104). A szótári definíció a formai megjelenítés kritériumai mellett azonban megnevezi a tartalmi töltöttség fogalmát is, bár a *gondolatcsoport* kifejezés a laikus olvasó számára nehezen értelmezhető. Lecserélése a *gondolati egység* kifejezésre talán valamivel a valósághoz közelebb hozná a szövegegység tartalmának funkcionális jellemzését, de az *egység* szó használata sem lenne egyértelműen értelmezhető a szakkönyv használója számára. Valójában nem tudhatja, hogy milyen feltételek között, mely kritériumokkal tekinthető a gondolati tartalom egységnek, hovatovább szövegegységnek. Jelen tanulmány hangsúlyt helyez ennek a kérdésnek a tisztázására.

Ugyanakkor megjegyzem, hogy a bekezdés fogalma nem csupán az írásban megjelenített szövegproduktum formailag körülhatárolható egységére szorítkozik. Kifejeződése, státusa a beszélt nyelvi szövegekben, diskurzusokban is azono-

sítható, segítségül híva a nyelvi reprezentáció prozódiai eszköztárát. Verbális kifejező eszköze lehet például az ereszkedő vagy emelkedő intonációval zárt megnyilatkozás markánsan kifejezett dallamhangsúlya, amelyet szünet, esetleg gesztikulációval kifejezett kommunikátum követ. A szóbeli szövegek bekezdéseinek azonosítása a kommunikáló felek részéről lényeges szerepet játszik a koherens szövegprodukciónak létrehozásában és dekódolásában. Jól mutatják ennek a folyamatnak a mechanizmusát Charles Goodwin értelmező elemzése a narratív szövegek koherenciájáról, mely tanulmányában az amerikai szerző a diskurzusokban azonosítható tematikus váltások vagy csupán a tudáskeretet érintő elmozdulások megfigyelésére irányította figyelmét (1995: 122–131). A szóbeli kommunikátumokban megfigyelhető bekezdés jellegű konstrukciós egységek formai és tartalmi ismérveinek azonosítására és státusának értelmezésére helyezte kutatómunkájának hangsúlyát a diskurzuselemzés szintén amerikai származású, úttörő munkát végző, klasszikus szerzője, Robert Longacre és munkacsoportja (1971).¹

A szóbeli szövegek bekezdésekre tagolódásának konstatálása az írásbeli szövegek megjelenítéséhez képest általában nem egyszerű feladat. Nehézségeivel szembesül az, akinek feladata a különféle műfajokhoz tartozó szóbeli szövegrepresentáció típusainak írásban való megjelenítése, transzkribálása. Míg az írásbeli szövegek megjelenítésekor a bekezdésekre tagolást a tartalmi és formai konvenciók viszonylagos objektivitása befolyásolja, addig a szóbeli szövegek szakaszolása meglehetősen szubjektív természetű. A szövegmegjelenítés mindkét formáját alapvetően befolyásolják műfajspecifikus tényezők. A konstatálható tematikai váltások jóval lazábbak a szóbeli diskurzus szövegpéldányaiban, így pl. a konverzációban, az interjúk vagy az előadások szövegében, mint az írásbeli szövegek esetében. A szépirodalmi prózában a szerző szubjektumának hatása viszonylagos önkényességet biztosít számára a bekezdésekre való szövegtördelés implementációja során. A tudományos írásmű vagy az újságcikkek, a hirdetések, a reklámok szövegmegjelenítése – a tartalmi összefogottság, a szövegszerkesztés logikai építkezésének koherens reprezentációjára vonatkozó normatív követelmények betartása révén – jóval szigorúbb elvárásokat ró a szerzőre szövege minősítésének, elfogadhatóságának szempontjából.

A bekezdések formai és tartalmi jellegű sajátosságainak részletesebb kifejtése előtt vessünk egy pillantást a fogalom egy másik meghatározására vagy inkább karakterizációjára, amely a *Magyar Nagylexikon*-ban olvasható (Élesztős 1994: 495):

„a prózai →szövegek fizikai megjelenési formájának (→*vehikulumának*) az írásban ált. beljebb kezdett első sorral, a beszédben többnyire hosszabb szünettel elkülönített, alakilag és/v. akusztikailag, egyes ha-

¹A szóbeli szövegek bekezdésekre tagolására vonatkozó nézetek tüzetes áttekintését nyújtja McGee (2018: 19–21).

gyománys felfogások szerint tartalmilag is összefüggő egysége, része. A ~ek valójában érzékszerveinkkel felfogható fizikai, más szóval figurális (\rightarrow *figura*), nem pedig egy jelölésrendszert tükröző nyelvi, azaz notációs (\rightarrow *notáció*) egységek. A prózai szövegek ~struktúráinak lényegi hordozói ui. nem a nyelvi megformálásokban, hanem a hozzájuk rendelhető tényállásokban vannak. A ~ek ilyenformán nem rendszerszerű, nem szisztematizált és nem is szisztematizálható egységek.”

Ez látható módon tudományos igényű, korrekt meghatározás, amely hangsúlyt fektet mind az írásbeli, mind pedig a szóbeli szövegek bekezdés-konstrukciójainak formai, valamint tartalmi alapú specifikumaira. A definícióban alkalmazott terminológiai apparátus és a karakterizáció nyelvelméleti bázisának alapján a korszerű szövegtan elméletében jártas olvasó ráismerhet Petőfi S. János modellje fogalmi rendszerének alappilléreire (Petőfi 2004).² A definícióban hivatkozott „tartalmilag összefüggő egység” fogalmának, természetének és tényezőinek értelmezhetősége azonban homályos, kiegészítésre szorul. Jelen dolgozat további részeiben, a bekezdés kohéziós és koherencia-faktorainak tárgyalása során sort kerítünk erre.

1.1. Az írott nyelvi szövegek bekezdéseinek további ismérvei

Vegyük számba ezek után azokat a jellemző vonásokat vagy normákat, amelyek az írásbeli szövegek bekezdésekre tagolásában a fent említett tényezők mellett alapvető szerepet játszanak:

- a) A bekezdéses szakaszolás a szövegégsz intencionális stratégiai reprezentációjának megnyilvánulása, ami
- b) szoros függőségi viszonyban áll a szövegrepresentáció tematikus progressziójával, tartalmi-logikai viszonyaival.
- c) A bekezdés Petőfi (2004) és van Dijk (2014: 7. fejezet) szövegtani modelljének keretében egyaránt tekinthető a szöveg mikroszerkezeti, mezoszintű, valamint makroszerkezeti egységének.³
- d) A szövegégszt illetően a bekezdést ún. „beszerkesztettség” jellemzi.
- e) Beszerkesztettségének és megszerkesztettségének reprezentációját és módját alapvetően befolyásolják a megjelenített szövegvilág konceptuális alapú (az enciklopédikus jellegű tudáskeretre, háttérismeretekre támaszkodó, illetve a releváns, az általános kontextuális, valamint az aktuális kontextus által implikált, kulturális sztenderdként ható forgatókönyv-alapú) sémáinak viszonyai.

²Ismereteim szerint a *Magyar Nagylexikon* „bekezdés” címszavának megfogalmazása éppen Petőfi S. János tollából származik.

³Itt említem meg, hogy a Tolcsvai Nagy Gábor szövegtani kézikönyvében lefektetettek szerint a bekezdés a szövegrepresentáció mezo-szintjén megnyilvánuló egység (Tolcsvai Nagy 2001: 292–298).

- f) A bekezdés hatókörén belül, de a szövegegészhez való kapcsolódásukat illetően is előfordulhatnak lexikálisan kifejezett keretismereti váltások vagy elmozdulások, vagy a forgatókönyvi sztenderd eseti megtörése, melyek a szövegkohézió megváltozását (ennek eredményeképpen a szövegkohézia feltételeinek és körülményeinek módosulását) eredményezik/eredményezhetik mind magának a bekezdésnek a konstrukciójában, mind pedig a szövegegészben. Az ilyen jelenségek hatóköre és folyamatának realizációja szövegműfaj- és/vagy szövegtípusfüggő.
- g) A bekezdések reprezentációjában domináns szerepet kapnak a szövegvilág nyelvi eszközökkel, lexikailag kifejezett módjai, köztük talán legprominensebben a kulcsszói státus (mely konceptuális tekintetben hierarchikus szerkezetű, s a legszorosabb értelemben áll kapcsolatban a szöveg(egész) makroszerkezeti sémáival, befolyásolja azok szövegrepresentációját). A bekezdésen belüli kulcsszavak információs szálienciával rendelkeznek. Példának okáért ilyen státusú lexikális kifejezések a *késelt, lőtt, merénylő, merénylet* az alább vizsgálat tárgyát képező újságcikkek szövegében. A kulcsszói funkcióval rendelkező lexikális egységek konceptuális keretelőhívó potenciálja igen magas.
- h) A tudáskeretet a memóriából aktiváló kulcsszavak tipikusan a bekezdés kezdeti szakaszában szerepelnek (McGee 2018: 162–163).
- i) A szövegrepresentáció kulcsszavai a világismereti tartalom megjelenítésének módjától és mélységétől függően lehetnek makro- és mikroszintűek. Szikszainé Nagy helytálló meglátása szerint (1999: 179) a szövegkohézió megvalósításának egyik eszközeként gyakori a különböző szintű kulcsszavak szinonimikus cseréje.
- j) A kulcsszói státus reprezentációja a szöveg megjelenítésben intencionális alapú.
- k) A bekezdés belső koherenciáját és a szövegegészhez való koherens kapcsolódását alátámasztó enciklopédikus ismeretekre épülő kulcsszavak és a lexikális reprezentációban hatókörükbe tartozó, mentális rögzítettségüket tekintve hierarchikus fogalmi láncolatokat képező kifejezések kapcsolódási potenciálja, lexikális illeszkedése (*lexical priming*) a tudáskereti reprezentáció határain belül igen magas.⁴
- l) A szövegrepresentáció bekezdésekre történő tagolásában blokkosodási sémák figyelhetők meg.⁵
- m) A bekezdést gyakran tételmondat státusú szövegmondat vezeti be, mely tartalmi szerepét típusosan kulcsszó fogalmi bázisa erősíti. Ugyanakkor megállapítható, hogy nem minden bekezdésben szerepel (típusosan a bevezető szakaszában) tételmondat. Ez a szövegrepresentációs mód műfajspecifikus. Például az

⁴A fogalmi bázisú lexikális kifejezések illeszkedése, textuális illeszthetőségének potenciálja, faktori Michael Hoey lexikális alapú szövegtani modelljéből ismerhető meg részletesen (2005).

⁵Ezeket Békési Imre vizsgálta behatóan 1982-ben publikált monográfiájában és egyebütt.

írott média-híradások szövegének bekezdéseire inkább jellemző a tudáskeret-váltások befogadói konstatálhatóságát elősegítő, szövegprodukciónak célt szolgáló tételmondat státusú elem. Argumentatív prózában ilyen célt inkább diskurzusjelölő kifejezések (pl. *tehát, ennek következtében, ugyanakkor* stb.) teljesítenek, követhetőbbé téve az érvelés progresszióját.

- n) Szintén gyakori, a szövegkohézió körébe tartozó lexikai alapú jelenség, hogy (típusosan) a bekezdés elején, de esetlegesen más, belső részében is, ún. diskurzusjelölő (discourse marker)⁶ vagy pragmatikai jelölő elemek, lexikálisan töltött kifejezések logikai-tartalmi hidat képezve kötik a külön szakaszolt bekezdést az azt megelőzőhöz vagy a szövegegészhez.
- o) A bekezdésre vonatkozóan terjedelmi korlátok nincsenek. Hosszúságának variabilitása műfajspecifikus sajátságokat mutat,
- p) sorrendiségét az írásműben zsánerspecifikus elvárások, valamint a szöveg tematikus progressziója alapján nyomon követhető perspektivikus viszonyok reprezentációja befolyásolhatja (Christensen 1965:145–155; McGee 2018: 231–234).
- q) Megállapítható (Crossley et al. 2011), hogy a bevezető státusú bekezdésekben a szövegmondatok (vagy diskurzusban a megnyilatkozások) közti kohéziós viszonyok megnyilvánulásának foka alacsonyabb a szöveg belsejében szereplőkénél.

Petőfi S. szemiotikai szövegtanában a bekezdés a kompozicionális organizáció elemét képezi, az architektonika eleme, a formáció, azaz a formai organizáció része (2004: 19, 30). Funkcionalitásának viszonya a szövegegészhez a vehiculum/sensus/relátum viszonylatában keresendő (1994: 85–87). Magát a bekezdést Petőfi S. szemléletében kompozíciós kohézió jellemzi (2004: 48). Ugyan nem mondja ki, de modelljének tárgyalásából kiérthető, hogy elméletében a bekezdést a tematikus propozícióháló hatja/fogja át, tematikus organizációja sémaalapú (2004: 48–50). Én ebben látom a bekezdések Petőfi S. által értelmezett státusának lényegét. Ennek alapján Petőfi S. a bekezdést a szöveg alapvetően (de nem kizárólagosan) makroszintű egységének tartja, szorosan támaszkodva a mezoszinten működő operatív kohéziós eszközökre (1994: 87).⁷ De nem tárgyalja sem a vehiculum, sem a sensus és a relátum viszonylatában a bekezdés szövegrepresentációjának jellegét és kritériumait, sem pedig funkcionális sajátságait. Tömérdeknyi elemzésében sem foglalkozott ezzel a kérdéssel. Ugyanakkor szemiotikai szövegelméletének keretei között ez a kérdés relevánsnak mondható. Petőfi S. meglátása szerint a szövegkoherenciának nem feltétele sem a konnexitás, sem pedig a kohézió (2004: 102).

⁶Az ún. diskurzusjelölő funktorokról szövegtani bázisú áttekintő monográfiát jelentetett meg a svéd Karin Aijmer 2013-ban, pragmatikai jelölő elemeknek nevezve ezeket a kifejezéseket.

⁷Tanítványa, Dobi Edit szerint a bekezdés „szövegbe szerkesztett makropropozíciós (kompozíciós) egység” (Dobi 2012: 106).

Petőfi S. a szövegkoherenciát kevésbé vizsgálja elemzői szinten, nézetem szerint azért, mert szemléletében nem tartja intratextuális jellegűnek, hanem inkább extratextuális státusúnak, a szövegbefogadó értelmezése eredményének véli (1997: 10). A szövegprodukciónak ebbéli nézeteit vitathatónak tartom, főként a kulcsszavak szövegszervezői szerepe miatt. Petőfi S. későbbi megfogalmazásában „a szöveg-egység egyedüli feltétele a konstringencia és a tényállás-specifikus horizontális organizáció, amely feltételt a koherencia feltételének” nevezi” (2004: 8).

Annak illusztrálására, hogy a bekezdés szövegkonstrukciós státusát illető nézetek meglehetősen heterogének, hadd hivatkozzak dolgozatom bevezető szakaszának zárásaképpen Szikszainé Nagy Irma monumentális leíró szövegtanának állítására, mely szerint a bekezdés a szövegrepresentáció intratextuális, azaz szövegen belüli mikroszerkezeti egysége (1999: 58), vizuális szintű szövegösszefüggés (1999: 71), gyakran ún. tételmondat köré szerveződik (1999: 258). Ez a megállapítás a bekezdések ismérveinek fenti tételezése nyomán természetesen radikális módosításra, kiegészítésre szorul, főként az általam irányadónak tartott holland szövegteoretikus, Teun van Dijk szemlélete alapján (2014).

2. Empirikus alapú vizsgálat médiaszövegek bekezdésekre való indentációjáról

Azzal a céllal, hogy felmérjem, magyar anyanyelvű alanyok milyen módon, milyen befogadói stratégiát alkalmazva szakaszolják⁸ bekezdésekre autentikus, a magyar sajtóban megjelent híryananyagok szövegeit, empirikus alapú kísérletet végeztem két, azonos híryananyagot reprezentáló, azonos napon megjelent, a napi sajtóból kiválasztott újságcikkkel. Az egyik újságforrás a fővárosban, míg a másik vidéken jelent meg. A híryananyag témája erősen figyelemfelkeltő volt a kurrens nemzetközi politikai atmoszféra következtében. A fővárosi lapban megjelent híryananyag csaknem dupla terjedelmű volt a vidéki újság szövegéhez képest. A két újságcikk címe és forrása a következő volt:

„A” szöveg: *Késelt és lőtt is a belgiumi merénylő (Új Dunántúli Napló XXIX. évf., 2018. május 30.)*,

„B” szöveg: *Újabb merénylet rázta meg Belgiumot (Magyar Idők IV. évf., 2018. május 30.)*.

Mindkét cím erős hírértékű kulcsszavakat tartalmaz: *merénylő*, *merénylet* (a híryananyagot domináló elsődleges kulcsszavak), melyekhez szorosan kapcsolódik az olvasói elvárást kielégítő helymegjelölő lexikális egység: *belgiumi* és *Belgiumot*. Mindkét szótétel tekintélyes mennyiségű enciklopédikus ismeretet aktivizál a kurrens politikai atmoszféra iránt érdeklődést mutató, abban jártas olvasó memóriájából. (A szövegeket lásd a mellékletben.)

⁸A nemzetközi szakirodalomban használt „indentation” terminus helyett jelen tanulmány további részeiben a „szakaszolás” magyar nyelvű kifejezést használok.

A szövegbefogadás vizsgálatát célzó kísérletben 114 nappali tagozatos, mindennemű szövegtani előképzettség nélküli, magyar anyanyelvű egyetemi hallgató vett részt, akiket két csoportra (57 + 57 fő) osztottam. A tesztalanyok az újsághír-szöveg olyan formáját kapták feldolgozásra, amely folyamatos tipográfiájú volt, nem szerepeltek benne bekezdések. Feladatuk a következőt kapták:

(a) először olvassák végig a szöveget a szokásos újságotolvasási módban, majd pedig

(b) olvassák el ismét, és jelöljék be, hogy intuitív megítélésük alapján hol nyitnának és zárnának benne bekezdéseket.

Döntéseiket nem kellett megindokolniuk. A feladatot a kísérleti alanyok kivétel nélkül rövid idő alatt végrehajtották.

2.1. Megfigyelések a két eredeti szövegváltozatról

Mindkét újságcikkben a megszokottnál rövidebb, meglehetősen sok mondat szerepel. A rövidebb terjedelmű „A” szövegben a szövegmondatok száma 18, a hosszabb „B” cikkben 23. A mondatok viszonylagos rövidege nem csupán az eseményleírást adó első szakaszt jellemzi, hanem mindkét szöveg egészét. A tragikus eseménysor ismertetése az „A” szöveg terjedelmének felét, a „B” szöveg egyharmadát teszi ki. Az eseményleírás tematikai progressziója mindkét szövegben folyamatos. Ugyanakkor, összevetve a két újságcikkben az esemény leírásának szekvenciáját, pontatlanságra és hiányos reprezentációra utaló tényelemeket találunk (pl. a kocsiiban ülő 22 éves férfi halálát vagy az iskolába történő menekülés megjelenítését illetően).

Az „A” szöveg három bekezdést tartalmaz. Strukturális–tartalmi építkezésének bloksémája, Békési Imre klasszikus metodológiáját követve (1982)⁹ a következőképpen adható meg: $< 1 \leftarrow 2 + [3 + 4 + 5 + 6 + 7 + 8 + 9] + [10 + 11] + [12 + 13 + 14] + [15 + 16 + 17 + 18] >$.

Az eseményleírás mondattételei: 1–9, ahol a 2. szövegmondat tartalmi kapcsolódásának módja lazának, kiegészítő funkciójúnak tartható.

A szöveg cím tartalmazza a szövegegész legfontosabb kulcsszavát: *merénylő*, melyhez konnex módon, jelzői funkcióban kapcsolódik a drasztikus esemény globális helyszínét megadó lexikális egység: *belgiumi*. A helyszín neve megismétlődik és pontosításra kerül a szöveg első mondatában, amely a szövegegész tartalmát elővezető tételmondatnak tartható. A benne foglalt információt fejt ki az eseménysor részleteit ismertető hosszabb, szövegblokkba helyezett, a harmadik és a kilencedik mondattétel közötti rész. A fegyveres támadás konceptuális keretbe

⁹Békési bloksémáiban a tartalmi–logikai kapcsolatokat típusait a következő jelekkel adja meg: „+”: additív, „←”: magyarázó vagy más néven kifejtő, „→”: következményes, „≠”: ellentételes. Jelzésrendszerét átvettük a jelen leírás céljaira.

foglalva, forgatókönyv-alapú tételezésben szerepel a szövegblokkban. Lexikális reprezentációja megfelelő fogalmi alapú illeszkedéssel (*lexical priming*, vö. Hoey 2005) jeleníti meg a támadás fogalmi keretét.

A 10–11. szövegmondat rövid blokkjának funkciója tartalmi kiegészítés a támadás egyik helyszínét képező iskola aktuális kontextusának releváns részleteire vonatkozóan. Talán ez indokolja azt, hogy a cikk szerzője ezt a rövid blokkot hozzáfűzte a szöveg első, hosszú bekezdéséhez. Ebben a blokkban az *iskola* szó, bár potenciálisan játszhatna kulcsszói szerepet, ez mégsem realizálódik. Keret státusa nem erős, nem meghatározó az újsághír szerkezeti reprezentációjában annak ellenére, hogy potenciális lexikai vonzásköre megmutatkozik a szövegben.

A szöveg két utolsó blokkja a tartalmi konvenciókat követve, valamint az olvasói általános elvárásoknak eleget téve, releváns kiegészítő információkat nyújt az interpretálónak a tragikus eseményről. Ezek különálló bekezdésekbe helyezése az újságíró részéről teljesen indokolt. Mindkettőben szerepel az általános és az aktuális kontextust reprezentáló kulcsszó. A második bekezdésben ez a *nyomozást* szó, mely a bekezdés első, tételmondat státusú mondatában kap helyet. A szöveg harmadik, utolsó bekezdésének első mondat tagja is tételmondat státusúnak tartható, végén az *azonosították*, gyengébb kulcsszói funkcióval rendelkező verbális kifejezéssel, melynek referense a szövegegész enciklopédikus ismeretekre alapozott világismereti tényezőjét, tudáskeretét legerősebb szerepben megjelenítő *merénylet* szó, melynek ebben, az utolsó szövegszakaszban való ismételt megjelenítése mindegy konceptuálisan megalapozottá teszi az újságcikkben közölt híryanag tartalmát.

Az „A” szövegénél jóval hosszabb terjedelmű „B” szövegváltozat bekezdései terjedelmük tekintetében egymáshoz képest kiegyenlítettebb hosszúságúak, mint az „A” szöveg bekezdésegységei. Szerkezetének, mondat alapú tartalmi–logikai építkezésének blokk-sémája a következő formában adható meg: $\langle [(1 + 2 + 3 + 4) \rightarrow / + (5 + 6 + 7)] + 8 \rightarrow [9 + (10 + 11) + (12 + 13) + 14] + [15 + 16 + 17 + 18] + [19 + 20 + 21 + (22 + 23)] \rangle$.

Bár a „B” szöveg terjedelme jóval meghaladja az „A” újságcikk szövegéét, mégis csupán négy bekezdést találunk benne. Mondatainak száma 23. A tragikus esemény leírása az 1–7. mondat tételek között olvasható. Ez képezi a szöveg első nagy blokkját. Hatókörébe két kisebb blokk tartozik, melyek között a kapcsolat additívna vagy markánsabban kifejezettnek értékelve következményesnek interpretálható. Az eseményleírást követő szövegmondat különálló tételt képez, additív módon követi a szöveg első nagy blokkját. Ezt azért érdemes kiemelni, mert a cikk szerzője ugyanakkor fontosnak tartotta, hogy a belügyminiszter reagálását közvetlenül az eseménysor-leírást követően jelenítse meg az első bekezdésben, mely megítélésem szerint nem tartalmaz tételmondat státusú szövegegységet.

Mivel a szövegegész tartalmának szempontjából kulcsszói szerepű *merénylet* szó már az újságcikk címében helyet kapott, ezért reprezentálja tartalmának rész-

beni, parafrázált formában történő megjelenítését a *késsel támadtak hátba* esemény-részletezés. Ennek tragikus státusa fokozódik a következő szövegmondat első szava, a *merénylő* kulcsszó megjelenésével, valamint a bekezdés utolsó mondatában a *szörnnyű támadás* kohezív módú lexikális illeszkedése a tudáskeret reprezentációjához.

A szöveg következő nagyobb egysége (9–14.) a *nyomozás* kulcsszóval fémjelvezve a 2. bekezdés egészében részletezi az esemény következményeit. Itt is felmerül az első bekezdéshez additív módon történő tartalmi értelmezés mellett a következményes viszonyt kifejező, kognitívan erősebb státusú kapcsolódás. A nyomozati cselekmény részleteinek leírásához szorosan, blokkon belüli kisebb blokkban, additív módon kapcsolódik a szöveg harmadik, rövidebb terjedelmű bekezdése, melyben megismétlődik a *merénylő* kulcsszó, valamint megjelenik benne a merénylet cselekményéhez alacsonyabb szinten kapcsolódó, a vezérszó tartalmának minősítését parafrázáló *erőszakos támadás* lexikai kifejezés. Tudáskeretébe tartoznak egyéb, az enciklopédikus ismeretek alapján könnyen interpretálható lexikális egységek (pl. *ámokfutás, bűncselekmény, kézigránát, géppisztoly, tűzharcban* stb.)

Az újságcikk utolsó szövegblokkja (19–23. szövegmondat) zárásképpen további adatokat szolgáltat a belgiumi terrorhelyzetnek a jelen támadáshoz köthető korábbi eseményeiről. Kulcsszavai a *terror* szó lexikális összetételei, valamint a fogalmi körébe tartozó *támadások* lexikai egység.

Az első bekezdés információtételezéséhez hasonlóan a többi bekezdés sem tartalmaz tételmondat státusú szövegegységet. A bekezdések, bár tartalmukban egymáshoz képest tematikai váltásokat, eltolódásokat tartalmaznak, ezeket mégis koherens módon kapcsolja össze az újságíró a *merénylet* kulcsszó tudáskereti reprezentációjában.

2.2. Megfigyelések az „A” szöveg bekezdéses szakaszolásáról a kísérleti alanyok részéről

A szöveget bekezdésekre szakaszoló 57 alany 4, 5, 6, vagy 7 bekezdésnyitást javasolt. Tagolásuk átlagszáma 5,5 bekezdés. Az eseménysor mondattételeit mindegyikük az 1–9. mondattételek közötti szakaszra helyezte. Bekezdésindentációjuk domináns helyei az 1. mondat után (30 fő), valamint az 1. + 2. mondattétel után (26 fő) voltak. Az eseménysor tematikai progressziója megtörésének leggyakoribb változatai a következők voltak:

(1) + (2–9): 7 fő

(1) + (2–5) + (6–9): 11 fő

(1–2) + (3–10): 12 fő

(1–2) + (3–5) + (6–9): 7 fő

A domináns szegmentációs minták száma összesen 37 volt.

A fentiek alapján látható, hogy az alanyok jelentős hányada a szöveg első mondatának tételmondat-funkciót tulajdonított, emiatt bekezdést nyitott utána. Ugyancsak jelentős részük az első két mondatot foglalta bekezdésnyi blokkba. Ennek indoka talán az lehet, hogy az első mondat *lövöldözés* kulcsszavával előhívott tudáskeretet követően a másodikban a *börtönből* lexikális egység újabb keretet evokál.

Az eredeti újságcikkszöveg fent megadott blokksémájának alapján látható, hogy a szöveg alapvetően additív módon kapcsolja egymáshoz a szövegmondatokat, ami epizodikus stratégiájú szerkesztésmódra utal.

A szöveg az alanyok számára könnyen értelmezhető volt, a bekezdéstagolás végrehajtásához mindössze 6–8 percre volt szükségük.

A kísérlet legszembetűnőbb eredménye az, hogy az alanyok az újságíróhoz képest jóval több helyen nyitottak bekezdést. Döntéseiket alapvetően befolyásolták a memóriájukból aktivált világismereti tudáskeret-kapcsolatok és a kulcsszói tételek konceptuális összefüggése, koherenciateremtő szerepe.

2.3. A „B” szöveg eredményeinek értékelése

A 23 mondatból álló szöveget bekezdésekre szakaszoló, szintén 57 kísérleti alany tételezése az első szövegénél jóval nagyobb mértékű variálódást mutatott, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9 és 10 szövegegységet azonosítottak. Szakaszolásuk átlaga 6,0 volt. A tragikus eseménysor-leírással foglalkozó szövegszakaszt valamennyien az 1–7. szövegmondat terjedelme közé helyezték. Bekezdésekre tagolásuk domináns helyei a 8. (31 fő), a 9. (19 fő), valamint a 22–23. mondatok voltak (26 fő). Az eseményleírás tematikus progressziójának leggyakrabban megmutatkozó megtörése bekezdésnyitással a 2. mondatra helyeződött (34 fő). Az alanyok a szövegben sehol sem azonosítottak tételmondat funkciójú mondatot. Döntéseik hátterét az képezte, hogy láthatóan konstatálták a szövegrepresentáció additív szerkesztési stratégiáját. Nézetem szerint megkönnyítette a bekezdésekre tagolás feladatát, hogy a szöveg nagyrészt rövid mondatokat tartalmazott. A szövegmondatok jelentős számának dacára az alanyok kevés időt, mindössze 7–8 percet igényeltek feladatuk végrehajtásához.

Látható, hogy az újságcikk eredeti, megjelent reprezentációjához képest alanyaink jóval több bekezdésre tagolták a szöveget, alapvetően adott lexikai egységek kulcsszói státusának, kohezív, fogalmi tudáskeret alapú illeszkedésének (*lexical priming*) konstatálására, az eseményrepresentációt illető enciklopédikus ismereteikre támaszkodva.

Megfigyelhető, hogy a szöveg utolsó két mondatételének blokként való interpretációja meglehetősen magas számú, tartalmi–logikai státusuk mintegy hozzáfűzött adalékként kapcsolja egybe őket a szöveg tematikai progressziójának követhetőségéhez.

Az eredmények alapján markánsan mutatkozik meg, hogy az alanyok konstataáltak a történet eseménysorának tematikai progresszióját, azt blokként értékelték. A szöveg legnagyobb tematikai váltását a 8. szövegmondat kezdeténél érzékelték.

3. Összegzés

Összegzésképpen megállapítjuk, hogy írásbeli szövegekben a bekezdésnyitás intencionalitásának, reprezentációjának karakterét, funkcionális töltetét a közismert formai, valamint tartalmi–logikai szerkezeti sajátosságai mellett és azokra kihatóan alapvetően befolyásolják a szakirodalomban ez ideig kevésbé vizsgált világismereti, az interpretáló befogadó enciklopédikus ismereteire támaszkodó, konceptuális, tudáskereti és foratókönyvbeli ismeretek, s az ezeket a szöveg testében reprezentáló kulcsszavak.

Irodalomjegyzék

- AIJMER, K. 2013. *Understanding Pragmatic Markers*. Edinburgh, Edinburgh University Press.
- BÉKÉSI I. 1982. *Szövegszerkezeti alapvizsgálatok*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- CHRISTENSEN, F. 1965. A generative rhetoric of the paragraph. *College Composition and Communication* 16/3: 144–156.
- CROSSLEY, S. et al. 2011. Classifying paragraph types using linguistic features. *Journal of Writing Research* 3/2: 119–143.
- DOBI E. 2012. A bekezdésnyi szöveg textualitásáról. *Officina Textologica* 17: 98–115.
- ÉLESZTŐS L. 1994. *Magyar Nagylexikon* 3. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- GOODWIN, Ch. 1995. The negotiation of coherence within conversation. In: Gernsbacher, M. A.–T. Givón, T. (eds.): *Coherence in Spontaneous Text*. Amsterdam, John Benjamins. 117–137.
- HOEY, G. 2005. *Lexical Priming*. London–New York, Routledge.
- LONGRACE, R. (ed.) 1971. *Philippine Discourse and Paragraph Studies in Memory of Betty McLachlin*. *Pacific Linguistics* 22. Canberra, Australian National University Press.
- McGEE, I. 2018. *Understanding the Paragraph and Paragraphing*. Sheffield, Equinox.
- PETŐFI S. J. 1994. *A jelentés értelmezéséről és vizsgálatáról. A mondatsemiotikától a szövegsemiotikáig*. Párizs, Magyar Műhely.
- PETŐFI S. J. 1997. *Egy poliglott szövegnyelvészeti-szövegtani kutatóprogram*. *Officina Textologica* 1: 7–82.
- PETŐFI S. J. 2004. *A szöveg mint komplex jel*. Budapest, Akadémiai Kiadó.

- PUSZTAI F. (szerk.) 2003. *Magyar értelmező kéziszótár*. Második, átdolgozott kiadás. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- SZIKSZAINÉ NAGY I. 1999. *Leíró magyar szövegtan*. Budapest, Osiris Kiadó.
- TOLCSVAI NAGY G. 2001. *A magyar nyelv szövegtana*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó.
- VAN DIJK, T. A. 2014. *Discourse and Knowledge*. Cambridge, Cambridge University Press.

Függelék: Az újságcikkek eredeti formája

A) *Késelt és lőtt is a belgiumi merénylő* (*Új Dunántúli Napló* XXIX. évf., 2018. május 30.)

LIÈGE Sorozatlövő fegyverek ugatása verte fel tegnap a belgiumi Liège város központját, amikor a 36 éves Benjamin Hermann lövöldözni kezdett, és három embert megölt. A férfi alig egy hónappal korábban kapott szabadságot a börtönből, ahová lapértésülések szerint nem tért vissza. A járőrök megállították és igazoltatni akarták, amire Hermann előkapta a kését, és többször is megszúrta a két rendőrnőt. Egyikük szolgálati fegyverét elvette, és tüzet nyitott rájuk. A lövedékek egy közeli autóban ülő 22 éves fiatalembert is megöltek, adta hírül a *La Dernière Heure* belgiumi lap. A merénylő futásnak eredt, és bemenekült a közeli Léonie de Waha iskolába, ott túsul ejtett egy takarítónőt. Rövid idő múlva elengedte, kilépett az épület elé, és tüzet nyitott a helyszínre érkező rendőrökre. Kettejüket lábba lőtte. Végül a rendőrség speciális egységének tagjai végeztek vele. A liège-i rendőrség Facebook-oldalán tudatta, hogy az iskola minden tanulója biztonságban van. Az események idején a gyerekek órán voltak, a támadóval nem találkoztak, s közben a közeli botanikus kertbe menekítették őket.

A támadó indítéka egyelőre ismeretlen, a szövetségi ügyészség terrorcselekmény miatt indított nyomozást. Volt börtöntársai szerint Hermann gyakran igen agresszívan viselkedett. A belgiumi hatóságok azt is vizsgálják, hogy korábbi merénylőkhöz hasonlóan vajon radikalizálódhatott-e a börtönben.

A merénylőt néhány órával a támadás után azonosították. Kiderült, Benjamin Hermann Rochefortban született, korábban többször elítélték, többnyire kis értékű lopások, más források szerint rablás és testi sértés miatt. Első alkalommal 17 évesen került börtönbe. A támadás előtti napon szabadságra engedték a Liège melletti büntetés-végrehajtási intézményből, az indok az volt, elő kell készíteni a társadalomba való visszailleszkedését.

B) Újabb merénylet rázta meg Belgiumot (*Magyar Idők* IV. évf., 2018. május 30.)

A Belgium keleti részén fekvő Liège város központjában tegnap reggel késsel támadtak hátba két járőröző rendőrt. A merénylő elvette az egyik hatósági pisztolyát, majd agyonlőtte őket. A Benjamin Hermann nevű férfi ezután egy közeli iskola felé menekült, útközben pedig lelőtt egy közelben lévő 22 éves férfit, aki egy autó anyósülésén ült. Az iskolában túsul ejtett egy takarítónőt. A belga rendőrség különleges egységei körbezárták az épületet, és biztonságba helyezték a környéken tartózkodó civileket és diákokat. A merénylő megpróbált elmenekülni, kijött az épületből, és tüzet nyitott a rendőrökre, többüket megsebesítve. Végül sikerült agyonlőni a 33 éves támadót. „Gondolataink most a szörnyű támadás áldozataival vannak” – fejezte ki együttérzését a belga belügyminiszter, Jan Jambon, és kiemelte, mindent megtesznek a történetek pontos felderítése érdekében.

A támadó indítéka egyelőre ismeretlen, jelezte Catherine Collignon városi ügyészségi szóvivő. A férfit hétfőn engedték ki ideiglenesen a börtönből, ahol a kábítószerügyek miatt töltötte büntetését. Elképzelhető, hogy a börtönben radikalizálódott, tudósított az RTBF belga hírügynökség. A szövetségi ügyészség nyomozást indított terrorcselekmény miatt a lövöldözés ügyében. „Vannak a történeteknek olyan elemei, amelyek terrorcselekményre utalnak” – nyilatkozta Eric Van Der Sypt, a vádhatóság szóvivője. A *La Libre Belgique* című újság arról számolt be korábban névtelen rendőrségi forrásokra hivatkozva, hogy a férfi azt kiáltotta: „Allah Akbar!” (Allah hatalmas!), mielőtt lelőtték, ám ezt lapzártánkig még nem erősítették meg.

Liège-ben egyébként nem ez volt az első erőszakos támadás. 2011 decemberében négy ember halálát okozta, és több mint 120 belgát megsebesített egy merénylő, aki kézigránatokkal és géppisztollyal vette célba a karácsonyi vásárt a város központi terén. A hatóságok akkor jelezték, nem terrortámadásról volt szó, az ámokfutás elszigetelt bűncselekmény volt.

A terrorfenyegetéseket elemző belga központ most közölte, nem emelik meg az országos terrorkészültség szintjét, amely a négyes fokozatú skálán továbbra is kettős szintű marad. Belgium magas készültségben van a sorozatos dzsihadista támadások miatt, amelyek az utóbbi években érték az országot és szomszédait. Brüsszelben 2016 márciusában három öngyilkos merénylő 32 ember életét követelte, majd ugyanabban az évben újabb merénylő támadott meg két rendőrt, miközben Allah Akbart kiabált. A támadásokat követően a brüsszeli Molenbeek negyed az iszlamista terrorhálózat egyik európai központjaként vált ismertté, miután kiderült, hogy hosszabb-rövidebb időre többen is megfordultak ott a 2015-ös párizsi és a 2016-os brüsszeli merényletek elkövetői közül. A belga felderítés tavaly arról tájékoztatót, a 96 ezer lakosú negyedben 51, a terrorizmushoz köthető szervezet működik.

A két újságcikk folyamatos szövege mondatainak sorszámozásával

A) Késelt és lőtt is a belgiumi merénylő

1. Sorozatlövő fegyverek ugatása verte fel tegnap a belgiumi Liège város központját, amikor a 36 éves Benjamin Hermann lövöldözni kezdett, és három embert megölt. 2. A férfi alig egy hónappal korábban kapott szabadságot a börtönből, ahová lapértésülések szerint nem tért vissza. 3. A járőrök megállították és igazoltatni akarták, amire Hermann előkapta a kését, és többször is megszúrta a két rendőrnőt. 4. Egyikük szolgálati fegyverét elvette, és tüzet nyitott rájuk. 5. A lövedékek egy közeli autóban ülő 22 éves fiatalembert is megöltek, adta hírül a La Dernière Heure belgiumi lap. 6. A merénylő futásnak eredt, és bemenekült a közeli Léonie de Waha iskolába, ott túsul ejtett egy takarítónőt. 7. Rövid idő múlva elengedte, kilépett az épület elé, és tüzet nyitott a helyszínrre érkező rendőrökre. 8. Kettejüket lábon lőtte. 9. Végül a rendőrség speciális egységének tagjai végeztek vele. 10. A liège-i rendőrség Facebook-oldalán tudatta, hogy az iskola minden tanulója biztonságban van. 11. Az események idején a gyerekek órán voltak, a támadóval nem találkoztak, s közben a közeli botanikus kertbe menekítették őket. 12. A támadó indítéka egyelőre ismeretlen, a szövetségi ügyészség terrorcselekmény miatt indított nyomozást. 13. Volt bűntársai szerint Hermann gyakran igen agresszívan viselkedett. 14. A belgiumi hatóságok azt is vizsgálják, hogy korábbi merénylőkhöz hasonlóan vajon radikalizálódhatott-e a börtönben. 15. A merénylőt néhány órával a támadás után azonosították. 16. Kiderült, Benjamin Hermann Rochefortban született, korábban többször elítélték, többnyire kis értékű lopások, más források szerint rablás és testi sértés miatt. 17. Első alkalommal 17 évesen került börtönbe. 18. A támadás előtti napon szabadságra engedték a Liège melletti büntetés-végrehajtási intézményből, az indok az volt, elő kell készítenie a társadalomba való visszailleszkedését.

B) Újabb merénylet rázta meg Belgiumot

1. A Belgium keleti részén fekvő Liège város központjában tegnap reggel késsel támadtak hátba két járőröző rendőrt. 2. A merénylő elvette az egyik hatósági pisztolyát, majd agyonlőtte őket. 3. A Benjamin Hermann nevű férfi ezután egy közeli iskola felé menekült, útközben pedig lelőtt egy közelben lévő 22 éves férfit, aki egy autó anyósülésén ült. 4. Az iskolában túsul ejtett egy takarítónőt. 5. A belga rendőrség különleges egységei körbezárták az épületet, és biztonságba helyezték a környéken tartózkodó civileket és diákokat. 6. A merénylő megpróbált elmenekülni, kijött az épületből, és tüzet nyitott a rendőrökre, többüket megsebesítve. 7. Végül sikerült agyonlőni a 33 éves támadót. 8. „Gondolataink most a szörnyű támadás áldozataival vannak” – fejezte ki együttérzését a belga belügyminiszter,

Jan Jambon, és kiemelte, mindent megtesznek a történetek pontos felderítése érdekében. 9. A támadó indítéka egyelőre ismeretlen, jelezte Catherine Collignon városi ügyészségi szóvivő. 10. A férfit hétfőn engedték ki ideiglenesen a börtönből, ahol a kábítószerügyek miatt töltötte büntetését. 11. Elképzelhető, hogy a börtönben radikalizálódott, tudósított az RTBF belga hírügynökség. 12. A szövetségi ügyészség nyomozást indított terrorcselekmény miatt a lövöldözés ügyében. 13. „Vannak a történeteknek olyan elemei, amelyek terrorcselekményre utalnak” – nyilatkozott Eric Van Der Sypt, a vádhatóság szóvivője. 14. A *La Libre Belgique* című újság arról számolt be korábban névtelen rendőrségi forrásokra hivatkozva, hogy a férfi azt kiáltotta, „Allah Akbar!” (Allah hatalmas!), mielőtt lelőtték, ám ezt lapzártáig még nem erősítették meg. 15. Liège-ben egyébként nem ez volt az első erőszakos támadás. 16. 2011 decemberében négy ember halálát okozta, és több mint 120 belgát megsebesített egy merénylő, aki kézigránatokkal és géppisztollyal vette célba a karácsonyi vásárt a város központi terén. 17. A büntetett előéletű Nordine Amrani a rendőrökkel vívott tűzharcban vesztette életét. 18. A hatóságok akkor jelezték, nem terrortámadásról volt szó, az árokfutás elszigetelt bűncselekmény volt. 19. A terrorfenyegetéseket ellenőrző belga központ most közölte, nem emelik az országos terrorkészültség szintjét, amely a négyes fokozatú skálán továbbra is kettes szintű marad. 20. Belgium magas készültségben van a sorozatos dzsihadista támadások miatt, amelyek az utóbbi években érték az országot és szomszédait. 21. Brüsszelben 2016 márciusában három öngyilkos merénylő 32 ember életét követelte, majd ugyanabban az évben újabb merénylő támadott meg két rendőrt, miközben Allah Akbart kiabált. 22. A támadásokat követően a brüsszeli Molenbeek negyed az iszlamista terrorhálózat egyik európai központjaként vált ismertté, miután kiderült, hogy hosszabb-rövidebb időre többen is megfordultak ott a 2015-ös párizsi és a 2016-os brüsszeli merényletek elkövetői közül. 23. A belga felderítés tavaly arról tájékoztatott, a 96 ezer lakosú negyedben 51, a terrorizmushoz köthető szervezet működik.

The Status of the Paragraph in Written Texts

In the present paper, content-based as well as functional and formal features of the paragraph structuring of written texts are outlined and discussed. The importance of the role of key words as well as frame-based conceptual knowledge are pointed out. In the second part of the study the results of an empirical investigation of the paragraph indentation of two media texts by 114 Hungarian university students, newspaper articles based on the same news, published on the same day in two daily papers, are presented and evaluated. The role of key words and frame-activation is identified and highlighted in the process.